

**Διοικητική και ποινική στέρηση της ελευθερίας στην ελληνική πραγματικότητα.
Ζητήματα δικαιωμάτων και σκοπιμοτήτων.**

Τα παρακάτω κείμενα δημοσιεύτηκαν στα *Σύγχρονα Θέματα* στον τόμο 116 του 2012 και προσφέρονται αυτοτελώς στο παρόν φυλλάδιο, καθώς συναρθρώνονται γύρω από κοινά επιχειρήματα. Κοινός τόπος αποτελεί η συζήτηση με αφορμή τα -δυστυχώς πλούσια- ερεθίσματα που προσφέρει η επικαιρότητα σχετικά με την διοικητική και ποινική κράτηση ως συγκοινωνούντα δοχεία που αλληλοτροφοδοτούν νοσηρές πρακτικές και σκοπιμότητες. Η κάμψη συγκεκριμένων θεμελιωδών των δικαιωμάτων του ανθρώπου (βλ. παράνομη κράτηση – συνθήκες κράτησης) φαίνεται ότι υπαγορεύεται από μια σειρά λόγων που εκτείνονται από την κρατική αδιαφορία όταν αυτή πλήττει περιθωριακές ομάδες μέχρι την αυτοεκπληρούμενη επίκληση λόγων «έκτακτης» και «εθνικής» ανάγκης.

KT

Κλειώ Παπαπαντολέων

Αποσυμφορήσεις φυλακών: οι περιστασιακές αφυπνίσεις του καλόκαρδου ηγεμόνα

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης

Τα όρια της τιμωρητικής λειτουργίας του εγκλεισμού στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

Αντώνης Σπάθης & Δημήτρης Χριστόπουλος

Ποια στρατηγική υπαγορεύει την κράτηση των μεταναστών (στον Έβρο);

Αποσυμφορήσεις φυλακών: οι περιστασιακές αφυπνίσεις του καλόκαρδου ηγεμόνα

Κλειώ Παπαπαντολέων

Αν έχετε τους καλύτερους νόμους, τους καλύτερους δικαστές, τις καλύτερες δικαστικές αποφάσεις αλλά οι λειτουργοί που είναι επιφορτισμένοι με την εκτέλεση των ποινών είναι ανίκανοι, τότε μπορείτε να ρίξετε τους νόμους στο καλάθι των αχρήστων και να κάψετε τις αποφάσεις¹

Την τελευταία δεκαετία έχουν γίνει στην Ελλάδα πέντε νομοθετικές απόπειρες στην κατεύθυνση της αποσυμφόρησης των φυλακών (Ν. 3346/2005, Ν. 3727/2008, Ν. 3772/2009, Ν. 3811/2009, Ν. 3904/2010). Ο πρόσφατος νόμος 4043/2012 είναι συνεπώς ο έκτος κατά σειρά. Στην Αιτιολογική Έκθεση του τελευταίου αυτού νομοθετήματος διαβάζουμε την πλήρη αποτυχία όλων των προηγούμενων, καθώς -όπως αναφέρεται- σε καταστήματα κράτησης 9.270 θέσεων, κρατούνται 12.500 άτομα. Ο υπερπληθυσμός των ελληνικών φυλακών έχει ξεπεράσει κάθε προηγούμενο αρνητικό ρεκόρ, με συνέπεια τη διαρκή χειροτέρευση των συνθηκών κράτησης των κρατουμένων η οποία έχει αγγίξει πλέον τα όρια της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης, όπως διαπιστώνει όχι μόνο η αρμόδια Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά των Βασσανιστηρίων αλλά και η πρόσφατη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου². Η διαπίστωση αυτή, ότι δηλαδή οι συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές είναι απάνθρωπες και εξευτελιστικές, αποκτά ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα εάν αναλογιστεί κανείς ότι δεν πρόκειται για ένα «μεμονωμένο συμβάν», μία τυχαία παραβίαση σε βάρος ενός κρατουμένου, αλλά για συστηματική, διαρκή και θεσμοποιημένη παραβίαση των πιο θεμελιωδών δικαιωμάτων. Όπως όμως εύστοχα παρατηρεί ο θεωρητικός του δικαίου Εβγκένι Πασουκάνις «το ενδιαφέρον που αναφέρεται στις μεθόδους επίδρασης μακράς

¹ Karl Krohne σε: Εβγκένι Πασουκάνις, *Μαρξισμός και Δίκαιο*, εκδ. Οδυσσέας, σελ. 184.

² Πιο αναλυτικά για τα ζητήματα αυτά και με αναφορές στη νομολογία, στο άρθρο του Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη, παρακάτω.

χρονικής ισχύος πάνω στον κατηγορούμενο είναι αμελητέο σε σύγκριση με το ενδιαφέρον που προκαλείται από την εντυπωσιακή στιγμή της απαγγελίας της απόφασης του δικαστηρίου και του καθορισμού του 'ποινικού μέτρου'. Τα προβλήματα της σωφρονιστικής μεταρρύθμισης αφορούν μόνο ένα μικρό κύκλο ειδικών. Αντίθετα, το πρόβλημα που βρίσκεται στο κέντρο της προσοχής του κοινού είναι αν η δικαστική απόφαση ανταποκρίνεται στη βαρύτητα του εγκλήματος. Για την κοινή γνώμη, όταν το δικαστήριο έχει ορίσει με ακρίβεια την ισοτιμία, το παν είναι σαν να λέμε ρυθμισμένο και η κατοπινή τύχη του εγκληματία δεν ενδιαφέρει σχεδόν κανέναν πια»¹.

Είναι προφανώς τουλάχιστον αφελές να υποστηρίξει κανείς ότι ο υπερπληθυσμός των φυλακών και η ραγδαία αύξηση των κρατουμένων είναι αποτέλεσμα της αποτυχίας των νομοθετικών παρεμβάσεων για τη βελτίωση των φυλακών. Εάν όμως αυτό είναι πράγματι μία τόσο εύκολη παραδοχή, είναι απορίας άξιο, πώς οι εκάστοτε κυβερνώντες θεωρούσαν ότι μπορεί ένα τόσο εξαιρετικά πολύπλοκο θέμα να επιλυθεί με αποσπασματικές, χαριστικές και προσωρινές ρυθμίσεις. Πώς αδειάζει μία φυλακή με μία ρύθμιση διάρκειας λίγων μηνών που καταλαμβάνει λίγους στο επίπεδο του κανόνα δικαίου και ακόμα λιγότερους στο επίπεδο της πράξης; Πώς θεωρεί ο νομοθέτης ότι θα επιφέρει «βελτίωση των συνθηκών κράτησης» -όπως χαρακτηριστικά τιτλοφορούνται συνήθως οι συναφείς με την αποσυμφόρηση νόμοι- με μία προσωρινή ρύθμιση όταν ο ίδιος αδιάκοπα ποινικοποιεί νέες συμπεριφορές, μετατρέπει πλημμελήματα σε κακουργήματα, αυξάνει τα πλαίσια ποινών σε ένα όργιο αλλεπάλληλων ρυθμίσεων, τροποποιήσεων και παρεμβάσεων ατάκτως ερριμμένων ακόμα και στους πιο άσχετους νόμους.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Ν. 3727/2008 με τίτλο «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις», σωρεύονται σε ένα νομοθέτημα η θέσπιση νέων κακουργήματων σχετικών με τη γενετήσια κακοποίηση ανηλίκων, διατάξεις για υφ' όρον απόλυση και μετατροπή ποινών

¹ Εβγκένι Πασουκάνις, ό.π. σελ. 184.

σε χρήμα με σκοπό την αποσυμφόρηση των φυλακών και η δημιουργία νέων κακούργημάτων σχετικών με τα ναρκωτικά που απειλούνται με ποινές ισόβιας κάθειρξης. Επίσης, περιλαμβάνει και άλλες διατάξεις σχετικά με τα ναρκωτικά, διατάξεις που αφορούν την εταιρεία «Θέμις Κατασκευαστική Α.Ε.» καθώς και την επιλογή Αρχιφυλάκων στα κασταστήματα κράτησης. Η έλλειψη συνοχής των ανωτέρω διατάξεων τόσο από άποψη θεματολογίας (κακοποίηση ανηλίκων, ναρκωτικά, αποσυμφόρηση φυλακών, θέσεις αρχιφυλάκων) όσο και από άποψη πολιτικής απέναντι στο έγκλημα και την ποινή είναι τόσο αλλοπρόσαλλες και αντιφατικές που προκαλούν τουλάχιστον θυμηδία. Το ίδιο φυσικά επαναλαμβάνεται και σε άλλους νόμους, όπως στον 3409/2010 που περιλαμβάνει –εκτός από διατάξεις για την αποσυμφόρηση- και διατάξεις για υποβολή δικαιολογητικών στις πολεοδομικές υπηρεσίες, ενώ, ο Ν. 3811/2009 με τίτλο «για την αποζημίωση των θυμάτων εγκλημάτων βίας από πρόθεση» περιλαμβάνει στο άρ. 26 και «προσωρινά μέτρα για την άμεση βελτίωση των συνθηκών κράτησης».

Η αποσπασματική, πρόχειρη και χωρίς καμμία στρατηγική αποτύπωση της βούλησης του νομοθέτη στα διάφορα νομοθετήματα σχετικά με το θέμα του εγκλεισμού αντικατοπτρίζει πλήρως την ίδια τη βούλησή του γύρω από το φαινόμενο αυτό. Και η βούληση του νομοθέτη είναι «προσωρινή», όπως και τα μέτρα τα οποία λαμβάνει. Γιατί το ζήτημα του υπερπληθυσμού των φυλακών δεν είναι ένα ζήτημα ποσοτικό ή αριθμητικό. Είναι πρωτίστως ένα ζήτημα του τί είναι έγκλημα και τί είναι ποινή. Ποιά ανθρώπινη συμπεριφορά θέλει μία Πολιτεία να αναγάγει σε αξιόποινη πράξη, να τη διατηρήσει ως τέτοια ή να την αναβαθμίσει (από πταίσμα σε πλημ/μα, από πλημ/μα σε κακούργημα), για ποιό λόγο και με ποιό σκοπό; Ποιά ποινή αντιστοιχεί σε ποιά πράξη, για ποιό λόγο και με ποιό σκοπό; Αυτά είναι τα μαθηματικά του ποινικού δικαίου στα οποία η κάθε εξουσία δίνει τις δικές της απαντήσεις ανάλογα με τα συμφέροντα που θέλει να διαφυλάξει. Αντικείμενο του παρόντος άρθρου δεν είναι η σε βάθος ανάλυση ή κριτική της αρχής που θριαμβεύει στο ποινικό σύστημα: ίση ποινή για ίση ενοχή, αλλά η ανάδειξη των αστοχιών και των αντιφάσεων της πρακτικής των «αποσυμφορήσεων» οι οποίες συστηματικά επιλέγονται τα τελευταία χρόνια σε βάρος μίας πολιτικής

αποποινικοποιήσεων, εξορθολογισμού των ποινών και εφαρμογής εναλλακτικών προς τον εγκλεισμό μέτρων.

Για παράδειγμα, εάν κάποιος έχει τελέσει μέχρι τις 31-12-2011 το αδίκημα της κατοχής ναρκωτικών ουσιών για αποκλειστικά δική του χρήση, με το νεό νόμο 4043/2012, το αξιόποιο της πράξης του παραγράφεται και η δίωξη της πράξης παύει οριστικά. Αυτό γιατί, με το άρ. 4 του ως άνω νόμου, παραγράφεται το αξιόποιο και παύει η δίωξη πλημμελημάτων κατά των οποίων ο νόμος απειλεί ποινή φυλάκισης μέχρι ενός έτους. Βεβαίως, εάν κάποιος τελέσει το ίδιο αδίκημα σήμερα, θα τιμωρηθεί όπως ο νόμος περί ναρκωτικών ορίζει, δηλαδή, με ποινή φυλάκισης μέχρι ενός έτους. Η χαριστική αυτή ρύθμιση δεν είναι η πρώτη φορά που τίθεται. Τέθηκε και στο πρόσφατο παρελθόν με το Ν. 3346/2005 για τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης, ο οποίος περιλάμβανε όμοιες ρυθμίσεις με τον 4043. Το ερώτημα συνεπώς που τίθεται είναι το εξής: Τελικά, πόση ηθικοκοινωνική απαξία έχει η κατοχή ναρκωτικών για αποκλειστική χρήση του δράστη; Έχει απαξία όταν τελείται 1^η-01-2012 αλλά όχι όταν τελείται την προηγούμενη ημέρα; Εάν έχει μία βαρύνουσα απαξία λοιπόν, τότε είναι τουλάχιστον προβληματικό κάποιοι, επειδή έτυχε να τελέσουν το αδίκημα σε συγκεκριμένο χρόνο και με μοναδικό κριτήριο το χρόνο τέλεσης, να μένουν ατιμώρητοι. Εάν πράγματι δεν έχει τέτοια απαξία, είναι άδικο να τιμωρούνται όλοι οι υπόλοιποι.

Το παράδειγμα της χρήσης ναρκωτικών δεν το επικαλούμαστε τυχαία: Κατά το χρόνο συζήτησης του τελευταίου νόμου για την αποσυμφόρηση των φυλακών διεξαγόταν παράλληλα και η δημόσια συζήτηση για τη μεταρρύθμιση του νόμου περί ναρκωτικών. Το νομοσχέδιο αυτό προέβλεπε –μεταξύ άλλων- και αποποινικοποίηση της χρήσης, δηλαδή, θα είχε ως συνέπεια, τα υποκείμενα του ανωτέρω παραδείγματος να έχουν μία ενιαία αντιμετώπιση: να μείνουν ατιμώρητα. Η θύελλα που ξεσήκωσε το συγκεκριμένο νομοσχέδιο και η τελική απόσυρσή του είναι αποκαλυπτική για μία σειρά από λόγους, η εξήγηση και ανάλυση των οποίων υπερβαίνουν το παρόν άρθρο.

Είναι όμως ενδιαφέρον να δει κανείς ότι τελικά το κράτος προτιμάει να συμπεριφέρεται ως ηγεμόνας που χαρίζει ποινές στους υπηκόους του επειδή η συγκυρία είναι ευνοϊκή για

αυτή την γενναιοδωρία και δεν επιλέγει να κάνει μακροπρόθεσμες ρυθμίσεις και στρατηγικές επιλογές οι οποίες επιλύουν χρονίζοντα ζητήματα. Ζητήματα τα οποία έχουν δημιουργήσει άπειρες εστίες προβλημάτων, τις οποίες προφανώς το κράτος αδυνατεί να διαχειριστεί. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε ότι η Αιτιολογική Έκθεση του τελευταίου νόμου για την αποσυμφόρηση των φυλακών προβαίνει στην παραδοχή ότι ο νόμος αυτός αδυνατεί αφ' εαυτού του να επιλύσει το ζήτημα του υπερπληθυσμού και ως εκ τούτου αναφέρεται στο υπό επεξεργασία νομοσχέδιο για τα ναρκωτικά: *«Είναι λοιπόν αναγκαίο να υπάρξουν μόνιμες ρυθμίσεις που θα αντιμετωπίσουν διαχρονικά τα προβλήματα του υπερπληθυσμού και αυτό γίνεται με το νομοσχέδιο για το νέο κώδικα νόμων για τα ναρκωτικά που θα αποδώσει, όμως, σταδιακά τα αναγκαία αποτελέσματά του»*. Στο σημείο αυτό, ο νομοθέτης υπήρξε ειλικρινής. Το νομοσχέδιο, εκτός από την αποποινικοποίηση της προμήθειας και κατοχής ναρκωτικών για αποκλειστική χρήση του δράστη, προέβαινε σε έναν εξορθολογισμό ποινών, προέτασσε τη θεραπεία αντί του εγκλεισμού για τους τοξικοεξαρτημένους, διεύρυνε τη δυνατότητα αναστολής της ποινής τους καθώς και τα μέσα με τα οποία το δικαστήριο μπορούσε να σχηματίσει κρίση για την εξάρτηση ή μη του δράστη. Στο βαθμό που ο νόμος αυτός ετίθετο σε ισχύ και εφαρμοζόταν από τους δικαστές σωστά, πράγματι θα οδηγούσε σε μείωση του πληθυσμού των φυλακών, ιδίως εάν λάβει κανείς υπόψιν ότι από τους 12.500 κρατούμενους, περίπου 4.400 κρατούνται για παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών, χωρίς στον αριθμό αυτό να υπολογίζονται όσοι κρατούνται για την τέλεση άλλων αδικημάτων (π.χ. κλοπές, ληστείες) τα οποία διάπραξαν λόγω της έξης τους¹. Η απόσυρση του νομοσχεδίου αυτού μετά την θριαμβευτική επέλαση της άγνοιας, του καιροσκοπισμού και του πιο απεχθούς επαρχιωτισμού, βρίσκει την Πολιτεία με το πρόβλημα των φυλακών άλυτο και χωρίς εργαλεία προς επίλυση. Βεβαίως, τα ναρκωτικά δεν είναι η μόνη αιτία υπερπληθυσμού των φυλακών.

Η κουλτούρα επιβολής της προσωρινής κράτησης συνιστά ένα παγιωμένο πρόβλημα της ποινικής μεταχείρισης το οποίο αποδεικνύεται -καθώς φαίνεται- εξαιρετικά δύσκολο να λυθεί. Φυσικά υπάρχουν και στιγμές μεγάλης ευαισθησίας, όπως στην περίπτωση γνωστού μεγαλοπαράγοντα του ποδοσφαίρου, όπου η φυγοδικία του και οι

¹ Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στην Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4043/2012.

προηγούμενες καταδίκες του σταθμίστηκαν και κρίθηκαν αδιάφορες μπροστά στο μεγαλείο της ελευθερίας του (συγκεκριμένου) προσώπου, αφήνοντας άφωνους περίπου 4.000 προσωρινά κρατούμενους και μία ολόκληρη κοινωνία. Η λύση που μέχρι σήμερα έχει προκρίνει ο νομοθέτης, δηλαδή η θέσπιση διαρκώς αυστηρότερων προϋποθέσεων, δεν έχει αποδώσει τα αναμενόμενα, αφού οι εφαρμοστές του δικαίου αδυνατούν να αποστούν από αυτήν την πρακτική, για την οποία άλλωστε -εκτός από μία μερίδα των θεωρητικών του δικαίου και των συνηγόρων υπεράσπισης- ουδείς άλλος τους ψέγει. Το αποτέλεσμα είναι χιλιάδες άνθρωποι να μένουν μέχρι και 18 μήνες έγκλειστοι χωρίς να έχει κριθεί η ενοχή τους. Ως εκ τούτου, μία λύση θα ήταν ο νομοθετικός περιορισμός του χρόνου προσωρινής κράτησης σε 6 μήνες. Το γεγονός ότι το 18μηνο διατηρείται επειδή τα δικαστήρια, λόγω φόρτου εργασίας, δεν προλαβαίνουν να προσδιορίσουν τις δίκες σε συντομότερο χρόνο δεν μπορεί να καταλήγει σε μία προληπτική –χωρίς δίκη και επιβολή ποινής- στέρηση της ελευθερίας και δη για ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα.

Τέλος, ο λόγος για τη φυλακή δεν μπορεί να μην περικλείει και τους βασικούς πλέον πελάτες της: τους αλλοδαπούς¹. Με βάση τα τελευταία στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, όπως αναφέρονται στην Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4043/2012, οι αλλοδαποί κρατούμενοι αγγίζουν τους 7.000 σε σύνολο 12.500 κρατουμένων. Η υπερ-εκπρόσωψη αλλοδαπών σε σχέση με τους ημεδαπούς είναι ευθέως δυσανάλογη με τον πληθυσμό των αλλοδαπών στη χώρα μας αλλά και τη συμμετοχή των αλλοδαπών στο έγκλημα. Αυτό είναι μία κοινότοπη πλέον διαπίστωση. Ο αριθμός των κρατούμενων αλλοδαπών αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον εάν συσχετιστεί και με έναν ακόμα ενδιαφέροντα αριθμό: περίπου 7.300 κρατούμενοι, ήτοι το 60% του πληθυσμού των φυλακών, είναι «άποροι και δεν έχουν τη δυνατότητα να προμηθευτούν ούτε τα στοιχειώδη είδη προσωπικής υγιεινής και ένδυσης»².

¹ Ενδιαφέρουσα η αναφορά στην αναβίωση της ιταλικής φυλακής μετά τα μεταναστευτικά ρεύματα της δεκαετίας του 1990 και μέχρι σήμερα σε: Dario Melossi, *Ποινικές Πρακτικές και «διακυβέρνηση των πληθυσμών» στους Marx και Foucault*, μτφρ. Δημ. Βασιλειάδης σε: *Εικόνες Φυλακής, Εισαγωγή-Επιμέλεια Αφροδίτη Κουκουτσάκη*, εκδ. Πατάκη 2006, σελ. 86.

² Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4043/2012.

Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι η συντριπτική πλειοψηφία των αλλοδαπών δεν έχει τη δυνατότητα να πληρώσει δικηγόρο με συνέπεια να τους διορίζει το Δικαστήριο (στα κακουργήματα), λίγη ώρα πριν εκδικαστεί η υπόθεσή τους. Όσοι ασκούν ποινική δικηγορία γίνονται καθημερινά μάρτυρες ενός παρακμιακού σκηνικού τυπικά «δίκαιης δίκης». Η επικοινωνία συνηγόρου-κατηγορούμενου γίνεται μέσα στη δικαστική αίθουσα (όταν βέβαια ο αλλοδαπός κατανοεί ελληνικά, αφού οι διερμηνείς εμφανίζονται μόνο κατά τη εκδίκαση της υπόθεσης) και ενώ το δικαστήριο συνεδριάζει. Η προετοιμασία του συνηγόρου είναι συνήθως ολιγόλεπτη, χωρίς να έχει πρόσβαση στη νομοθεσία, σε νομικά βιβλία ή στη νομολογία, αφού του απαγορεύεται να απομακρύνει τη δικογραφία από την αίθουσα. Φυσικά στην πράξη, ουδείς εκ των διορισμένων δικηγόρων ζητάει οτιδήποτε που κατατείνει στη χρονοτριβή της υπόθεσης (χρόνο για προετοιμασία, διερμηνέα για επικοινωνία), αφού βιάζεται να ολοκληρώσει την υπόθεση ώστε να μεταβεί στη διπλανή αίθουσα και να διοριστεί σε ένα ακόμα κακούργημα.

Όποιος επίσης ασκεί ποινική δικηγορία ή απλώς διαβάζει εφημερίδες, γνωρίζει καλά ότι η αλλοδαπότητα συνιστά αφ'εαυτής ένα εγκληματικό plus κατά την επιμέτρηση της ποινής, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την επιβολή αυστηρότερων ποινών, τη μη χορήγηση αναστολής ποινής, άρα συνολικά την αύξηση του χρόνου εγκλεισμού σε αυτήν την κατηγορία προσώπων.

Το παρόν άρθρο δεν φιλοδοξεί να αναλύσει το σύνολο των αιτίων υπερπληθυσμού των φυλακών, αλλά σταχυολογώντας να αναδείξει ότι η κατεύθυνση των κατά καιρούς αποσυμφορήσεων είναι αναποτελεσματική. Και εκτός από αναποτελεσματική, δημιουργεί και την αίσθηση ότι ο εγκλεισμός δεν είναι και τόσο φοβερό πράγμα, αφού «όλο και κάποια ρύθμιση θα γίνει και θα βγουν». Ο λόγος αυτός είναι πολλαπλά εσφαλμένος αλλά και επικίνδυνος. Εσφαλμένος γιατί μέχρι σήμερα ελάχιστοι έχουν αποφυλακιστεί με τις ευεργετικές διατάξεις αυτών των νόμων. Τα νομοθετήματα αυτά προσπαθώντας να συμβιβάσουν κομματικές διαφωνίες ή να αποσοβήσουν την κοινωνική

οξύτητα για τη «χάρη» που γίνεται στους «εγκληματίες», τελικά καταλαμβάνουν λίγους¹, οι οποίοι στην πράξη αποδεικνύονται λιγότεροι. Επικίνδυνος, γιατί υποτιμάει τις ισοπεδωτικές, διαλυτικές και διαρκείς συνέπειες του εγκλεισμού πάνω στο άτομο ενώ τρέφει μύθους, στερεότυπα και εικόνες για τη φυλακή που την εξωραΐζουν, αφού φέρεται ως τόπος μετάβασης («οι εγκληματίες μέχρι να μπου βγαίνουν») και όχι ως τόπος απόλυτης καθήλωσης και εγκλωβισμού.

Ο εγκλεισμός είναι ένας τρόπος διαχείρισης των πληθυσμών, τόσο των «μέσα» όσο και των «έξω»: *«Είτε με την έννοια της άμεσης διαχείρισης ευρύτατων φασμάτων περιθωριοποιημένων πληθυσμών είτε με την έμμεση διαχείριση της κοινωνίας των τιμών μέσα από το θέαμα της διαχείρισης των πρώτων²»*. Στην Ελλάδα της μετανάστευσης, στην Ευρώπη της μετανάστευσης, η πρακτική του εγκλεισμού αντί να συρρικνώνεται, διαρκώς διευρύνεται, αποσυνδεδεμένη από το έγκλημα και καταλαμβάνοντας νέα τμήματα πληθυσμού, τους μετανάστες. Με αυτό τον τρόπο, διαπιστώνεται ένα φαινόμενο ιστορικής παλινδρόμησης και μία «αναγέννηση» της φυλακής: στον 21^ο αιώνα, η φυλάκιση και η διοικητική κράτηση ως εργαλεία πειθαρχίας και καταστολής θυμίζουν όλο και περισσότερο τα ολλανδικά «ιδρύματα εργασίας» των αρχών του 17^{ου} αιώνα, όπου συνωθούνταν φτωχοί, επαίτες και απόκληροι εγκληματίες και μη. Η πρόταξη της αντεγκληματικής πολιτικής, η παρακμή των ιδεών της ειδικής πρόληψης και επανένταξης, η επένδυση της ποινής με στόχους διασφάλισης της κοινωνικής συνοχής ή καταπολέμησης του αισθήματος ανασφάλειας των πολιτών και η αποσιώπηση των εγγυητικών λειτουργιών της ποινής³ δημιουργούν ένα αφόρητο τοπίο το οποίο μας καταλαμβάνει όλους. Θα ήταν εξαιρετικά αφελές να θεωρεί κάποιος ότι η εξαθλίωση των «μέσα» δεν είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανεργία και την οικονομική υποβάθμιση των «έξω». Όπως, θα ήταν αφελές να θεωρεί κάποιος ότι ένας κράτος που προσπαθεί να γίνει φρικιαστικό για το μετανάστη, θα είναι παράδεισος για το γηγενή.

¹ Όπως συνέβη και με τον πρόσφατο νόμο, όπου μετά από διαφωνία των δύο κομμάτων της συγκυβέρνησης, Νέας Δημοκρατίας και ΛΑΟΣ, εξαιρέθηκαν τελικά τα κακουργήματα από το πεδίο εφαρμογής του νόμου.

² Dario Melossi, ό.π. σελ. 82.

³ Αναλυτικά για το θέματα αυτά Νίκος Παρασκευόπουλος, *Η συγκρουσιακή ποινή (εικόνες, θεωρίες, πράγματα)* σε: Εικόνες Φυλακής, Εισαγωγή-Επιμέλεια Αφροδίτη Κουκουτσάκη, εκδ. Πατάκη 2006, σελ. 39-62.

Εν κατακλείδι, ο εγκλεισμός είναι –εάν θέλουμε να είμαστε ειλικρινείς- είναι ένα αποτυχημένο σύστημα. Όχι μόνο γιατί μέσα στις φυλακές εξακολουθούν και διαπράττονται αδικήματα, αλλά και γιατί αυτό που οι περισσότεροι εξ ημών θεωρούμε σωφρονισμό, είναι συνήθως η ισοπέδωση του προσώπου, με τον τρόπο που έδειξε ο Στάνλεϋ Κιούμπρικ στο περίφημο «Κουρδιστό Πορτοκάλι». Το αμείλικτο συνεπώς ερώτημα που τίθεται είναι γιατί επιμένουμε στη διατήρηση ενός αποτυχημένου και βάνανσου συστήματος και ιδίως, γιατί το αναγεννάμε μέσω των κέντρων κράτησης για τους μετανάστες;

Τα όρια της τιμωρητικής λειτουργίας του εγκλεισμού στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης

Φυλακές και αστυνομικά κρατητήρια αποτελούν χώρους στους οποίους σωρρεύονται διαφορετικές κατηγορίες κρατούμενων. Κυρίως εκείνοι οι οποίοι στερούνται την ελευθερία τους ως ποινή σύμφωνα με απόφαση ποινικού δικαστηρίου και εκείνοι που προφυλακίζονται, είναι δηλαδή υπόδικοι εν αναμονή της ποινικής τους δίκης. Επίσης εκείνοι που κρατούνται στο πλαίσιο μιας διοικητικής διαδικασίας με στόχο την ολοκλήρωση της απέλασής τους, μετά την σύλληψή τους ή την αυτόβουλή παράδοσή τους μετά την παράτυπη είσοδό τους στην ελληνική επικράτεια. Η τελευταία αυτή κατηγορία αφορά βέβαια αποκλειστικά αλλοδαπούς. Κοντολογίς, χώροι στέρησης της ελευθερίας είναι οι φυλακές, τα κρατητήρια των αστυνομικών τμημάτων αλλά και οι ειδικοί χώροι φύλαξης ή υποδοχής αλλοδαπών.

Σύμφωνα με το νόμο διαφορετικές κατηγορίες κρατουμένων θα πρέπει να κρατούνται σε διαφορετικούς χώρους και σε κάθε περίπτωση οι χώροι αυτοί πρέπει να τηρούν τις βασικές προδιαγραφές που εξασφαλίζουν το κατώφλι εγγύησης σεβασμού της αξιοπρέπειας του κρατούμενου. Εδώ βρίσκεται μια κρίσιμη λεπτή γραμμή που ορίζει το επιτρεπτό από το μη επιτρεπτό: καθώς η στέρηση της ελευθερίας εμπεριέχει έντονα το στοιχείο της προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και καθώς η τελευταία εν πολλοίς εδράζεται στην έννοια της ελευθερίας και της ελεύθερης διάθεσης του σώματος στην μετακίνηση, η νόμιμη στέρησης της ελευθερίας πρέπει να μην αποτελεί -περαιτέρω- *ατιμωτική ή απάνθρωπη μεταχείριση και εν τέλει βασανιστήριο*. Την γραμμή αυτή θέτει καταρχάς όπως την διατυπώνει το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και εφαρμόζει μέσα από τη νομολογία του το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Η ελληνική πραγματικότητα με τις τρομαχτικές ελλείψεις της αναφορικά με τους χώρους όπου συντελείται η στέρηση της ελευθερίας, όπως είναι

γνωστές εδώ και είκοσι τουλάχιστον χρόνια απασχολεί ολοένα και περισσότερο τη νομολογία του ΕΔΔΑ¹.

Αφού λοιπόν, οι συνθήκες κράτησης αποτελούν από μόνες τους μια παράμετρο της τιμωρητικής λειτουργίας του εγκλεισμού, πως μπορεί να διασφαλιστεί η μη παραβίαση της κόκκινης γραμμής νομιμότητας του ίδιου του εγκλεισμού ως προς τις ίδιες τις συνθήκες κράτησης; Τι συμβαίνει όμως όταν οι τελευταίες ξεπερνούν τα όρια πόνου τα οποία θεωρούνται καταρχήν θεμιτά και εγγενή ως προς την ίδια την στέρηση της ελευθερίας; Εδώ θα έπρεπε να κάνουμε μια ιστορική αναδρομή των επιτρεπτών ή θεμιτών χαρακτηριστικών του εγκλεισμού, όπως εξελίχθηκαν τους τελευταίους αιώνες για να αντιληφθούμε την γενεαλογία των μέσων που θεωρούνται επιτρεπτά από την κρατική εξουσία και των πρακτικών εκείνων που θεωρήθηκαν διαχρονικά νόμιμα ή παράνομα. Μπορεί να πει κανείς ότι η εξέλιξη είναι ραγδαία, από την εποχή που τα βασανιστήρια χρησιμοποιούνταν για την εξασφάλιση της ομολογίας ή ως μέσο απόδειξης, από την εποχή που δεν υπήρχε κανένα μέσο αντίκρουσης της κράτησης ή την εποχή της ανυπαρξίας φορέων εποπτείας των συνθηκών κράτησης. Από την εποχή που το συνεχές δίκαια δίκη — συνθήκες κράτησης άρχισαν να τυποποιούνται κανονιστικά. Δεν είναι δυνατόν να κάνουμε την πολύ ενδιαφέρουσα αυτή ιστορική άσκηση στον περιορισμένο αυτό χώρο, αλλά θα πρέπει να έχουμε κατά νου τη σχετικότητα της δύναμης της κρατικής εξουσίας και της διασφάλισης των σύγχρονων εννοιών και κανόνων προστασίας της αξιοπρέπειας του κρατούμενου απέναντι στα όρια που θέτει το άρθρο 3 ΕΣΔΑ στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία, όπως διαμορφώθηκε τα τελευταία 60 χρόνια. Κυρίως έχοντας τα μάτια στο μέλλον και στις προοπτικές εξέλιξης των ορίων αυτών.

Ας επιστρέψουμε στην σύγχρονη -κακή- ελληνική πραγματικότητα: φυλακές και αστυνομικά κρατητήρια κάθε είδους πάσχουν από ελλείψεις υποδομών, θέρμανσης, εστίασης, υποδομών ύπνου, προαύλιων χώρων, παροχής υπηρεσιών καθαριότητας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που σε συνδυασμό με τον υπερπληθυσμό καθιστούν

¹ Για μια συνολική θεώρηση της νομολογίας και της πρακτικών στην Ευρώπη βλ. Jim Murdoch, 2006, *The treatment of prisoners. European standards*. Council of Europe, Strasbourg.

την καθημερινή διαβίωση αφόρητη και βέβαια παραβιάζουν τα όρια που τίθενται από το άρθρο 3 δια γυμνού οφθαλμού. Πρόσφατα¹, στην απόφαση *Samaras v. Greece* (της 28ης Φεβρουαρίου 2012) το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ (απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση) σε βάρος 13 (μεταξύ των οποίων και ένας αλλοδαπός) κρατούμενων στις φυλακές Ιωαννίνων για την περίοδο 2008-09. Η απόφαση επαναλαμβάνει εν πολλοίς τα ευρήματα και το σκεπτικό του Δικαστηρίου σε δύο προηγούμενες αποφάσεις του 2011², αναδεικνύοντας τα χρόνια προβλήματα που ταλανίζουν τις ελληνικές φυλακές και τα οποία εν πολλοίς ήδη ο Συνήγορος του Πολίτη είχε καταδείξει ύστερα από αυτοψία³.

Οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων δεν εκπλήσσουν, καθώς επαναλαμβάνουν τα ήδη γνωστά: διαβίωση σε ελάχιστο χώρο μαζί με πολλούς άλλους συγκρατούμενους (σε μία φυλακή που σχεδιάστηκε για 80 αλλά «φιλοξενούσε» κατά την επίδικη περίοδο 220 κρατούμενους), χωρίς να διατίθεται καμία καρέκλα ή τραπέζι, ότι ο μόνος προσωπικός τους χώρος ήταν η επιφάνεια του κρεβατιού, ότι δεν υπήρχε δυνατότητα δημιουργικής αναψυχής και απασχόλησης. Επίσης ότι πολλοί κρατούμενοι έπασχαν από έντονο στρες, χωρίς να τους παρέχεται καμία θεραπεία. Τα παραπάνω δεν αντικρούστηκαν από την ελληνική κυβέρνηση, ενώ όλα αυτά ήταν γνωστά επισήμως στις ελληνικές αρχές από έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη ύστερα από αυτοψία. Από το γεγονός και μόνο ότι οι κρατούμενοι διέθεταν ελάχιστο προσωπικό ελεύθερο χώρο (2 τ.μ. ή και λιγότερο ανά κρατούμενο) το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι «οι προσφεύγοντες υπέστησαν απάνθρωπη και ατιμωτική μεταχείριση, η οποία απείχε κατά πολύ από το αποδεκτό όριο καταπόνησης που ο εγκλεισμός εγγενώς δημιουργεί, χωρίς σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια».

Το κυριότερο όμως που κομίζει η απόφαση αυτή είναι η υπενθύμιση ότι η εκτέλεση της απόφασης δεν εξαντλείται στην καταβολή των αποζημιώσεων στους προσφεύγοντες: Σύμφωνα με το άρθρο 46 της ΕΣΔΑ, το κράτος οφείλει να θέσει τέλος στις συνθήκες

¹ Ήδη το θέμα των συνθηκών στις ελληνικές φυλακές είχε εξεταστεί και στην υπόθεση *Peers*, (19.4.2001) σε περιορισμένα όμως ζητήματα.

² Βλ. *Nisiotis*, 10.2.2011 και *Taggatidis*, 11.11.2011.

³ Β. Καρύδης & Ευτ. Φυτράκης, 2011, *Ποινικός εγκλεισμός και δικαιώματα. Η οπτική του Συνηγόρου του Πολίτη*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

εκείνες με τις οποίες συντελείται η παραβίαση, όπως διαπιστώθηκε από το Δικαστήριο. Το κράτος είναι ελεύθερο να επιλέξει τα κατάλληλα μέσα για αποφύγει μελλοντική παραβίαση, υπό την εποπτεία της Επιτροπής Υπουργών. Έτσι, το Δικαστήριο ζητά την άμεση παρέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης με στόχο την βελτίωση των συνθηκών κράτησης στις φυλακές με τρόπο ώστε να ικανοποιούνται οι προδιαγραφές που θέτει το διεθνές και ελληνικό δίκαιο για να αποφευχθεί πιθανή μελλοντική παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης (παρα. 72 της απόφασης). Η παρατήρηση αυτή δείχνει ότι το ποτήρι έχει ξεχειλίσει, καθώς η ελληνική κυβέρνηση αν και έχει πλήρη γνώση για την οριακή κατάσταση αδιαφορεί ή στέκεται ανήμπορη να λάβει δραστικά μέτρα όχι μόνο για την βελτίωση των συνθηκών κράτησης αλλά κυρίως για τον ίδιο τον μηχανισμό απόφασης ως προς την στέρηση της ελευθερίας, ποινικού και διοικητικού χαρακτήρα στις κατηγορίες που αναφέρθηκαν εισαγωγικά.

Αλλά και σε πολλές άλλες υποθέσεις που αφορούν κυρίως αστυνομικά κρατητήρια και χώρους υποδοχής αλλοδαπών, το Δικαστήριο διαπίστωσε σημαντικές αποκλίσεις από τις νομικές σταθερές που ορίζουν την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, και υπογράμμισε τις ανάγκες διόρθωσης του δικαίου και των πρακτικών εφαρμογής του. Αν μη τι άλλο, η παραβίαση των εγγυήσεων που αφορούν την στέρηση της ελευθερίας και τις συνθήκες κράτησης υπονομεύει νομικές αξίες οι οποίες συγκροτούν την ίδια την ελληνική δικαιοταξία. Επίσης η συμμόρφωση των ελληνικών κυβερνήσεων με τα ευρήματα του δικαστηρίου του Στρασβούργου μακροπρόθεσμα μπορεί να θεραπεύσει νομικές αντιφάσεις και ιδεολογικές αγκυλώσεις που καθιστούν ορισμένα ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής «ευαίσθητα» και άρα υποκείμενα σε έκνομες λύσεις: Ίσως το πλέον εύγλωττο παράδειγμα αφορά την στέρηση της ελευθερίας των παράτυπα εισελθόντων αλλοδαπών ως μέσο αποτροπής και τιμωρίας και η εν τοις πράγμασι κατάργηση του δικαιώματος στο άσυλο. Αυτό συμβαίνει και μέσα από το ιδεολόγημα και τις πρακτικές υπέρ της θωράκισης των συνόρων και άρα της μη προσπελασιμότητάς τους από εκείνους που θα είχαν δικαίωμα να τα διαβούν κατ' αρχάς παράτυπα, αλλά εν τέλει νόμιμα καθώς θα ήταν δικαιούχοι ασύλου. Παρόμοια λειτουργία έχει και η κράτηση εν όψει ανέφικτης απέλασης και η ανυπαρξία δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον του εθνικού δικαστή για μια σειρά ζητημάτων που αφορούν την δίκαιη δίκη. Τέλος, ο

αναιτιολόγητος και αβασάνιστος χαρακτηρισμός των υπόδικων ή υπό απέλαση αλλοδαπών ως «επικίνδυνων» με αποτέλεσμα την αβασάνιστη λήψη απόφασης για την στέρηση ελευθερίας τους και την αυτόματη επιδείνωση των συνθηκών κράτησης για τους ήδη κρατούμενους. Η μεταγωγή κρατούμενων επίσης συμπληρώνει την γκρίζα εικόνα προσθέτοντας μια σχεδόν σουρεαλιστική πινελιά: η μεταγωγή χρησιμοποιείται συχνά για την πρόσκαιρη αποσυμφόρηση των φυλακών, διατηρώντας έναν αριθμό κρατούμενων υπό διαρκή νυχτερινή μετακίνηση ανά την Ελλάδα αποδεσμεύοντας «κρεβάτια» εντός των φυλακών ή των αστυνομικών κρατητηρίων.

Η διάρκεια της κράτησης αλλοδαπών κοντά στα σύνορα σε χώρους παντελώς ακατάλληλους και μάλιστα για διαστήματα που αγγίζουν το εξάμηνο επαφίεται στην διακριτική ευχέρεια του αστυνομικού διευθυντή και τον σχεδόν απολύτως αναποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο νομιμότητας. Το νομικό κενό συχνά δεν αφορά μόνο την ίδια την κράτηση εν όψει ανέφικτης απέλασης ή των αιτούντων άσυλο, αλλά και των ίδιων των χώρων κράτησης: σε ορισμένες περιπτώσεις «χώροι υποδοχής μεταναστών» δεν έχουν ιδρυθεί με νομική πράξη, με αποτέλεσμα να λειτουργούν εντελώς παράτυπα παραβιάζοντας βασικές συνταγματικές αρχές. Τα θέματα αυτά τα έχουν αναδείξει πληθώρα διεθνών οργανισμών και οργανώσεων. Ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου κρίθηκαν πολλές υποθέσεις που έφεραν στο φως την νομιμότητα της κράτησης, την αδυναμία αποτελεσματικής προσφυγής κατά της κράτησης και βέβαια τις συνθήκες κράτησης που αφορούν αλλοδαπούς (εν όψει ανέφικτης απέλασης, ή ακόμα και αιτούντων άσυλο) αλλά και οποιονδήποτε κρατείται σε αυτά (του Αλβανού *Kaja*, 27.6.1006 Αστυνομική Διεύθυνση Λάρισας, Σιάσιος και άλλοι, Αστ. Διεύθυνση Κατερίνης ή του Ουκρανού *Shuvaev* (29.10.1009) Αφγανού *Tabesh*, 26.11.2009, της γεωργιανής *Efremidze* (21.6.2011), στην Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης, του Σύριου *Dougoz*, (6.3.2001) σε κέντρο κράτησης Δραπετσώνας. Επίσης βλέπε τις υποθέσεις του Κούρδου από την Τουρκία, *SD*, 11.6.2009, (Αστυνομική Διεύθυνση στην Πέτρου Ράλλη και ΑΤ Σουφλίου), του Παλαιστίνιου *AA*, 22.7.2010 (κέντρο υποδοχής αλλοδαπών Σάμου) και του ασυνόδετου ανήλικου *Rahimi* (5.3.2011) στην Παγανή Λέσβου. Στις υποθέσεις αυτές η παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ έγκειται κυρίως στην έλλειψη χώρου, την ελλιπή παροχής τροφής

(πχ τα λιγότερο από 6 ευρώ που χορηγούνται ανά κρατούμενο έχει κριθεί ότι δεν είναι δυνατόν να εξασφαλίσουν τρία γεύματα πλήρη σε διατροφική αξία), την έλλειψη χώρου προαυλισμού, την έλλειψη ειδών υγιεινής, η απεριγράπτη κατάσταση των τουαλετών κλπ.

Η χαρτογράφηση των παραβιάσεων που κρίθηκαν από το Δικαστήριο του Στρασβούργου (αλλά και της Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, CPT ή οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης)¹ μπορεί ορισμένες φορές να φαίνεται στεγνή ή τεχνοκρατική σε πρώτη ανάγνωση, κρύβει όμως όψεις της ελληνικής έννομης τάξης, του σωφρονιστικού συστήματος αλλά και των μεταναστευτικών πολιτικών εκεί ακριβώς που τέμνει εγκάρσια την ευρωπαϊκή έννομη τάξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η εξέταση της νομιμότητας της κράτησης και των συνθηκών κράτησης αποκαλύπτει ότι αυτές πλέον αποτελούν εγγενώς στοιχείο ποινικής τιμωρίας, αφού εν τοις πράγμασι κανείς δεν μπορεί να διαχωρίσει τις συνθήκες από την ίδια την ποινή, αλλά και της διοικητικής διαδικασίας που αφορά την απέλαση αλλοδαπού. Σε μια ιδιότυπη συνύπαρξη οι δύο αυτοί μεγάλοι κύκλοι αλληλεπικαλύπτονται στα αστυνομικά κρατητήρια της ενδοχώρας όπου υπόδικοι, κατάδικοι και υπό απέλαση αλλοδαποί συμβιώνουν σε ασφυκτικές συνθήκες μεταγωγής και αναμονής.

Θα μπορούσε κανείς, λοιπόν, να παρατηρήσει ότι η στέρηση ελευθερίας στην Ελλάδα τα τελευταία πολλά χρόνια διολισθαίνει σε μια διεύρυνση και εν τοις πράγμασι ανέλεγκτη χαλάρωση των εγγυήσεων που το κράτος οφείλει να διασφαλίσει σχετικά με τις συνθήκες κράτησης. Η παρατήρηση αφορά όλες τις κατηγορίες εκείνων των ανθρώπων που στερούνται την ελευθερία τους και κρατούνται σε φυλακές ή αστυνομικά κρατητήρια. Η αδιαφορία της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας να συζητήσει, να

¹ CPT, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment from 19 to 27 January 2011*, CPT/Inf (2012) 1, CPT, *Public statement concerning Greece*, CPT/Inf (2011) 10, Strasbourg, Fundamental Rights Agency, 2010, *Detention of third-country nationals in return procedures*, Vienna, European parliament, 2007, *The conditions in centres for third country national (detention camps, open centres as well as transit centres and transit zones) with a particular focus on provisions and facilities for persons with special needs in the 25 EU member states*, "Directorate-General Internal Policies, Policy Department C, Citizens Rights and Constitutional Affairs, Brussels.

λάβει αποφάσεις, να νομοθετήσει και να εφαρμόσει μέτρα σχετικά με τους όρους εγκλεισμού και τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυτός συντελείται αντισταθμίζοντας αν μη τι άλλο ένα κεντρικό έλλειμμα: Ένα έλλειμμα που αφορά τις δυνάμεις εξέλιξης και εκδημοκρατισμού των μηχανισμών στέρησης ελευθερίας. Η εμμονή στην διατήρηση μιας σκληρής γραμμής όπου οι βασικές αρχές πρόνοιας, διαφάνειας και δημοκρατίας δεν μπορούν να διαπεράσουν. Οι στερηθέντες την ελευθερία τους αυτομάτως κατατάσσονται σε μια εν τέλει ιδεολογικού τύπου κατηγορία της οποίας τα ελλείμματα που περιγράφηκαν παραπάνω θεωρείται ότι διατηρούνται ως *φυσιολογικό* αποτέλεσμα. Η αναζήτηση κοινά αποδεκτών χαρακτηριστικών μιας ευρωπαϊκής έννομης τάξης εμποδίζεται από την τάση ενός κράτους (στην περίπτωση μας της Ελλάδας) να περιορίζει δικαιώματα που αποδίδονται ειδικά σε μετανάστες καθόσον η ιδιότητα του αλλοδαπού θεωρείται ότι στοιχειοθετεί, και μάλιστα αυτοματοποιημένα, «απειλή ή κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια» και την «δημόσια τάξη» της χώρας. Η κατάσταση αυτή, δηλαδή η εφαρμογή ειδικών κατηγοριών που εκφεύγουν των ορίων της κανονικότητας, αποτελούν ρήγμα στο κράτος δικαίου που υπονομεύει την ελληνική δικαιοταξία στην ολότητά της.

Εν τέλει, η συζήτηση για την στέρηση της ελευθερίας και των όρων κράτησης οδηγεί σε μια βαθύτερη συζήτηση που αφορά την νομιμοποίηση της ίδιας της στέρησης της ελευθερίας. Αφορά την μετατόπιση της γραμμής εκείνης που επιτρέπει στην κρατική εξουσία να φυλακίζει, σε φυλακές ή αστυνομικά κρατητήρια, για λόγους σωφρονισμού, τιμωρίας ή ολοκλήρωσης μιας διοικητικής διαδικασίας. Αυτό που μπορεί να πει κανείς από την εμπειρία των τελευταίων δεκαετιών είναι ότι τελικά οι λέξεις αυτές δεν έχουν εν πολλοίς κανένα περιεχόμενο, αφού ο σωφρονισμός μέσα από τον εγκλεισμό, ακόμα και ο διοικητικός σκοπός της κράτησης, σε συνδυασμό με την αδυναμία βελτίωσης των συνθηκών κράτησης, δεν επιτυγχάνεται παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις. Η παταγώδης αποτυχία του όλου συστήματος φαίνεται από το γεγονός ότι οι μισοί κρατούμενοι συνδέονται με εγκλήματα που αφορούν τα ναρκωτικά, από το ποσοστό των κρατούμενων εν όψει τελικά ανέφικτης απέλασης και το πολύ μεγάλο ποσοστό προφυλακισμένων. Συχνά το ισχύον σύστημα χαρακτηρίζεται εκδικητικό στερώντας την ελευθερία σε ανθρώπους που όχι μόνο δεν «σωφρονίζονται» αλλά στιγματίζονται για

όλη τους τη ζωή μετά την αποφυλάκισή τους. Μήπως είναι καιρός να ανοίξει η συζήτηση για την κατάργηση του εγκλεισμού όπως τον γνωρίζουμε και την ανεύρεση νέων τρόπων αποτελεσματικής αποτροπής του εγκλήματος, επιβολής τιμωρίας ή σωφρονισμού που θα συνδεθεί με τις αιτίες της παραβατικότητας; Όπου η κοινωνική-οικονομική ένταξη και η θεραπεία θα αποτελούν τους πραγματικούς στόχους ενός συστήματος που δεν θα αποβλέπει στην μηχανιστική τιμωρία ή την τυφλή πρόληψη του εγκλήματος αλλά την ουσιαστική κοινωνικοποίηση των ανθρώπων, την απόλεια των βαθύτερων αιτιών της παραβατικότητας και τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Μήπως ήρθε εν τέλει ο ιστορικός χρόνος να γίνει ένα άλμα με στόχο την κατάργηση της στέρησης της ελευθερίας όπως την γνωρίζουμε σήμερα; Ίσως ο ιστορικός του μέλλοντος να μελετά με θαυμασμό την απαρχή μιας νέας εποχής που έθεσε τέλος σε πρακτικές που διατήρησαν επί αιώνες την εποχή της βαρβαρότητας.

Ποια στρατηγική υπαγορεύει την κράτηση των μεταναστών (στον Έβρο);¹

Αντώνης Σπάθης & Δημήτρης Χριστόπουλος

Τα τελευταία χρόνια το σύνορο Ελλάδας – Τουρκίας αποτελεί μείζονα διέξοδο τμήματος των μεταναστευτικών ροών από την Ασία και Αφρική προς την Ευρώπη. Η κατάσταση αυτή μπορεί να αποδοθεί στην εξαιρετική δυσκολία φύλαξης εξαιτίας της γεωφυσικής της περιοχής αλλά και στην εντατικοποίηση φύλαξης άλλων σημείων εισόδου τόσο της Ελλάδας όσο και άλλων χωρών της Ευρώπης. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο Έβρος αναδείχθηκε εσχάτως στο κατεξοχήν σημείο εισόδου μεταναστών από το Πακιστάν και το Αφγανιστάν ως την Συρία και το Ιράν ενώ οι ταξιδιωτικές διευκολύνσεις που παρέχει η Τουρκία σε λοιπές αραβικές χώρες καθιστούν το ποτάμι τόπο διέλευσης βορειοαφρικανών αράβων από Τυνησία, Αλγερία και Μαρόκο καθώς και άλλων μεταναστών η παρουσία των οποίων σε αυτό το σύνορο προκαλεί αμηχανία. Φανταζόμαστε την έκπληξη συνοριοφυλάκων και αστυνομικών όταν για πρώτη φορά θα συνέλαβαν μελαγούς ισπανόφωνους από την Δομινικανή Δημοκρατία – χώρα όχι ακριβώς οικεία στην ελληνική αστυνομία - ενώ αρκετοί θυμούνται μειδιώντας στον Έβρο το ακόλουθο περιστατικό. Ο αστυνομικός να ζητάει (χωρίς μεταφραστή φυσικά) τα στοιχεία μιας νεαρής έγχρωμης με αποτέλεσμα ως επώνυμο να καταχωρηθεί το Burkina και ως όνομα το Faso. Εικάζουμε πως τέτοιες ιστορίες θα υπάρχουν πολλές που θα μπορούσε κάποιος να διηγηθεί ύστερα από λίγο καιρό στον Έβρο, ωστόσο το

¹ Το παρόν κείμενο βασίζεται σε συμπεράσματα μιας αποστολής της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στον Έβρο που διεξήχθη από τις 2 ως τις 4 Δεκεμβρίου 2011 η οποία εγγράφεται σε μια συνέχεια ενασχόλησης με τα κέντρα κράτησης από το 2009. Η εκτεταμένη έρευνα που διεξήχθη από ομάδα της Ένωσης το Νοέμβριο 2009 περιλαμβάνει αναλυτική αναφορά σε όλα τα νομικά ζητήματα που τίθενται από την κράτηση αυτή και βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα της Ένωσης www.hlhr.gr ([http://184.107.130.30/files/EKTHESI_NEW2010\[1\].pdf](http://184.107.130.30/files/EKTHESI_NEW2010[1].pdf)). Για τη σύνταξη του παρόντος κειμένου, η συνδρομή της Αγγελικής Νικολοπούλου από την ομάδα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες ήταν κρίσιμη και την ευχαριστούμε. Είναι αυτονόητο ότι οι απόψεις που εκφράζονται αποδίδονται μόνο στους συντάκτες.

ευτράπελο της υπόθεσης δεν αρκεί για να μετριάσει δύο αναπόδραστα αισθήματα που δημιουργούνται σε όποιον δει τι γίνεται στον Έβρο.

Τα συναισθήματα αυτά είναι αγανάκτηση για τις εξευτελιστικές συνθήκες κράτησης και απορία για τη σκοπιμότητα της όλης λογικής του εγχειρήματος. Ας δούμε λίγο το πρώτο: συζητάμε για ένα θύλακα εγκλεισμού ο οποίος, με κάθε πιθανή ερμηνεία, αφίσταται στοιχειωδών προϋποθέσεων αξιοπρεπούς κράτησης. Τα νούμερα μιλούν από μόνα τους: το 2007, διήλθαν και συνελήφθησαν κάτι λιγότεροι από δεκαεπτά χιλιάδες, το 2008 δεκατέσσερις χιλιάδες, το 2009 περίπου εννιά χιλιάδες, το 2010 ο αριθμός εκτοξεύτηκε στους σαράντα επτά χιλιάδες ανθρώπους ενώ η ίδια αυξητική τάση επιβεβαιώθηκε και το 2011 οπότε κατεγράφησαν πενήντα τέσσερις χιλιάδες συλλήψεις. Τα νούμερα αυτά δεν είναι πλασματικά. Η πλειοψηφία των ανθρώπων αυτών επιθυμεί τη σύλληψή του. Ας ξεχάσουμε τα οικεία από προηγούμενες δεκαετίες στιγμιότυπα κυνηγητού με την ελληνική αστυνομία επί των συνόρων. Η εικόνα ανθρώπων που μόλις έφτασαν στην Ελλάδα και περιμένουν να συλληφθούν περιμένοντας υπομονετικά στην παγωνιά ή κάτω από τον καυτό ήλιο είτε στις πλατείες των ακριτικών χωριών είτε έξω από αστυνομικά τμήματα και τμήματα συνοριακής φύλαξης ή δίπλα στις γραμμές του τρένου είναι οικεία στην περιοχή. Απέναντι σε τέτοια μεγέθη, ακόμη και κράτη με σωφρονιστικές υποδομές ποιοτικά και ποσοτικά ασύγκριτες με τις ελληνικές θα γονάτιζαν (εφόσον φυσικά προέκριναν την επιλογή του εγκλεισμού των ανθρώπων αυτών). Πολλώ δε μάλλον στην Ελλάδα, όπου, ούτως ή άλλως, το σωφρονιστικό πάσχει από υπερπληθυσμό και η μεταχείριση των κρατούμενων έχει πολύ δρόμο να κάνει για να θεωρηθεί ότι πληροί τις προϋποθέσεις αξιοπρέπειας που θέτει το ελληνικό Σύνταγμα. Εδώ, λοιπόν, πρέπει να κάνουμε μια διάκριση η οποία θέλει προσοχή: υπάρχουν παραβιάσεις δικαιωμάτων που αντέχονται υπό την έννοια ότι *de facto* αιτιολογούνται από το περιβάλλον χάος, αλλά υπάρχουν και παραβιάσεις που απλώς μαρτυρούν μια εδραιωμένη πεποίθηση στην ελληνική αστυνομία που συμπυκνώνεται με αφοπλιστικό τρόπο στο επιχείρημα ότι «αυτοί δεν είναι άνθρωποι». Εφόσον οι μετανάστες έστω και κατά μεταφορά «δεν είναι άνθρωποι», και την αφόρητη βρωμιά θα αντέξουν, και το κρύο και όποια άλλη συνθήκη η οποία ανθρώπινα δεν αντέχεται. Εφόσον πάλι «δεν είναι άνθρωποι» τότε αυτονόητο είναι ότι δεν διαθέτουν ούτε παιδική ηλικία ούτε γυναικεία φύση, με αποτέλεσμα μέχρι

πρόσφατα ανήλικοι να κρατούνται μαζί με ενήλικους, γυναίκες μαζί με άνδρες –συχνά ποινικούς κρατούμενους- να στοιβάζονται στο ίδιο κελί. Και ναι μεν η μικτή κράτηση ήταν μέχρι πρόσφατα ο κανόνας, ωστόσο και σήμερα ακόμα οι εξαιρέσεις –εκούσιες ή ακούσιες- συνεχίζουν να υπάρχουν για να επιβεβαιώνουν τον κανόνα. Τέλος, ο προαυλισμός στην πράξη απαγορεύεται καθώς θεωρείται μια επικίνδυνη πολυτέλεια για εν δυνάμει δραπέτες. Σημειωτέον δε ότι κάθε προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών κράτησης κρίνεται εκ των προτέρων ανούσια και περιττή καθώς επικρατεί η αντίληψη ότι, δεδομένου ότι οι «λαθρομετανάστες» προέρχονται από υποανάπτυκτες – κατά την άποψη των εμπλεκόμενων φορέων – κοινωνίες, δεν πρόκειται ποτέ να σεβαστούν το χώρο κράτησης και σε σύντομο χρονικό διάστημα θα καταστρέψουν και θα λεηλατήσουν ό,τι επιδιορθωθεί ή βελτιωθεί¹. Όλες, όμως, αυτές οι πρακτικές είναι απλώς παράνομες και καμιά σκοπιμότητα ή ανάγκη δεν μπορεί να άρει το γεγονός ότι παραβιάζουν τους εθνικούς και διεθνείς κανόνες.

Μιλήσαμε όμως και για απορία ενώπιον της σκοπιμότητας του εγχειρήματος. Και αυτό, κατά την άποψή μου, είναι ακόμη χειρότερο: ένα παρασύστημα σωφρονισμού, μια μαύρη τρύπα εγκλεισμού έχει εδραιωθεί σε ένα τμήμα της ελληνικής επικράτειας, που όχι απλώς δεν αντέχει στην αναμέτρησή της με όποια νομικά standards, αλλά επιπλέον είναι μάταιη. Δεν εξυπηρετεί σε τίποτε παρά μόνον να τροφοδοτεί την κοντόφθαλμη ιδεοληψία τμήματος των ελληνικών διοικητικών αρχών ότι τάχα «μόνο έτσι αποτρέπεται η λαθρομετανάστευση». Να υποστούν δηλαδή οι άνθρωποι στο πετσί τους ότι εδώ δεν περνάν καλά για να το πούνε πίσω ώστε να μην έρθουν κι άλλοι. Αυτό και μόνο. Διότι, κατά τα λοιπά, οι άνθρωποι αυτοί, μετά από λίγο καιρό, εξ ανάγκης, βγαίνουν από τα κέντρα κράτησης με ένα έγγραφο στα χέρια τους που τους ενημερώνει ότι είναι απελάσιμοι εντός μηνός. Κάτι που θα μπορούσε να έχει συμβεί ήδη τη στιγμή της εισόδου τους στην ελληνική επικράτεια, χωρίς να χρειαστεί καν να υποστούν την απάνθρωπη κράτηση. Αυτό το χαρτί είναι για εκείνους το *laisser passer* στην ελληνική επικράτεια. Έτσι παίρνουν το δρόμο για την Αθήνα, μετά από δύο ή και τρεις μήνες

¹ Η τοποθέτηση αυτή δεν αποτελεί προσωπική μας άποψη, αλλά επίσημη θέση του ελληνικού κράτους στην απολογία του ενώπιον του CPT, την οποία αξίζει κανείς να αναγνώσει, όπου διάχυτη είναι η πεποίθηση ότι για τις επαχθείς συνθήκες κράτησης ευθύνονται οι ίδιοι οι κρατούμενοι επειδή δεν σέβονται τον χώρο και προκαλούν φθορές.

κράτησης, όσο γίνεται πιο αόρατοι. Στην είσοδο του πιο μεγάλου από τα κέντρα κράτησης στον Έβρο έχει γίνει μια στάση ΚΤΕΛ που ενημερώνει τους ταξιδιώτες για την τιμή του εισιτηρίου για Αθήνα σε ευρώ και δολάρια. Το ΚΤΕΛ δεν σταματάει πουθενά στους καθιερωμένους σταθμούς, ούτε φυσικά ταξιδεύει κανείς άλλος μαζί τους, κάτι για το οποίο έχει προνοήσει το ελληνικό κράτος και στην περίπτωση που κάποιος σκεφθούν να χρησιμοποιήσουν το σιδηρόδρομο, αφού μόνο ένα από τα καθημερινά δρομολόγια του ΟΣΕ Αλεξανδρούπολη-Αθήνα έχει κριθεί κατάλληλο για μετανάστες, το οποίο έχει εξοπλιστεί με ειδικό βαγόνι-καρτανάκι αποκλειστικά και μόνο για να μεταφέρει τους συγκεκριμένους ταξιδιώτες. Για να παραμένουν αόρατοι αλλά και «για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας», σαν να μην τους έχει παρασχεθεί ποτέ καμία ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους χώρους κράτησης από τις μονάδες ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού του υπουργείου υγείας. Εκτός εάν αυτό δεν ισχύει στην πράξη. Έτσι, οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται στον δεύτερο ενδιάμεσο προορισμό τους: το κέντρο της Αθήνας. Εδώ, ελεύθεροι πλέον, περιφέρονται έως ότου μπορέσουν να εγκαταλείψουν και να ρίξουν μαύρη πέτρα στην ελληνική επικράτεια. Αυτό όμως το ταξίδι είναι απείρως δυσκολότερο από το «Έβρος – Αθήνα» με αποτέλεσμα συχνά να ματαιώνεται. Όπως επίσης ματαιώνεται και το ταξίδι της επιστροφής τους... Εκτός της όμως της υποτιθέμενης αποθάρρυνσης υποψηφίων μεταναστών, η προηγούμενη λογική υπάγεται σε μια επικοινωνιακή σκοπιμότητα εσωτερικής κατανάλωσης. Είναι ενδεδειγμένη προκειμένου να δίνεται η εντύπωση στο εσωτερικό της χώρας ότι το κράτος κάτι κάνει προκειμένου να μην εισέρχονται μετανάστες, ότι το ελέγχει στοιχειωδώς τα σύνορά του. Σε αυτή τη λογική εγγράφεται και η δημιουργία του φράχτη στο χερσαίο κομμάτι του συνόρου στον Έβρο, το οποίο η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δηλώνει, δια της αρμοδίας επιτρόπου ότι δεν χρηματοδοτήσει διότι « η ενέργεια αυτή δεν συνιστά από μόνη της λύση στο πρόβλημα της παράνομης μετανάστευσης στην περιοχή».¹

Οι άρτι αφιχθέντες στην Ελλάδα περιμένουν έξω από τα αστυνομικά τμήματα προκειμένου να συλληφθούν, να περάσουν το λεγόμενο screening από την Frontex και κατόπιν είτε να καταθέσουν αίτηση ασύλου είτε να φύγουν απευθείας για την Αθήνα

¹ Όπως υπογραμμίζει η Επίτροπος εσωτερικών υποθέσεων κα. Σ. Μάλμστρομ σε γραπτή απάντηση της στις 6.12.2011 προς τον ευρωβουλευτή της Ν.Δ. κ. Γ. Παπανικολάου.

εφόσον δεν δύνανται να απελαθούν. Αυτό συμβαίνει κατεξοχήν με τις δύο πλειοψηφικές ιθαγένειες των μεταναστών, Αφγανούς και Πακιστανούς που έρχονται απευθείας στην Αθήνα. Από τους αφιχθέντες στον Έβρο, αυτοί που θα υποστούν το μαρτύριο της κράτησης είναι κυρίως όσοι προέρχονται από κράτη όμορα προς την Τουρκία. Τα πρόσωπα αυτά είναι απελάσιμα σύμφωνα με το Πρωτόκολλο Επανεισδοχής που συνομολόγησε η Ελλάδα με την Τουρκία πλην όμως τόσο η μεν όσο κυρίως η δε, διαρκώς το παραβιάζουν¹. Οι αριθμοί προκαλούν απογοήτευση. Από το 2006 ως το 2009 από ένα σύνολο περίπου πενήντα τριών χιλιάδων μεταναστών που εισήλθαν μέσω Τουρκίας στην Ελλάδα από τον Έβρο και ήταν Τούρκοι, είτε Ιρανοί, Ιρακινοί, Σύριοι ή Γεωργιανοί απελάθηκαν περίπου χίλιοι. Να σημειώσουμε ότι στα μεγέθη αυτά περιλαμβάνονται και αυτοί που εισήλθαν από τα νησιά που είναι περίπου άλλοι τόσοι με αυτούς που έχουν μπει στην Ελλάδα από το ποτάμι. Τα νούμερα των απελάσεων προς Τουρκία από Έβρο τα δύο τελευταία χρόνια είναι ακόμη λιγότερα.

Δηλαδή, για να μην αφήνουμε αμφιβολίες στα πράγματα: από ένα σύνολο περίπου εκατό χιλιάδων ανθρώπων που εισήλθαν την τελευταία διετία παράνομα στην Ελλάδα από το χερσαίο σύνορο Ελλάδας Τουρκίας έχει απελαθεί λιγότερο από το μισό εκατοστό, δηλαδή περίπου πεντακόσιοι... Για ποιο λόγο όμως κρατούνται στον Έβρο αυτοί οι άνθρωποι, όταν όχι μόνον το κράτος δεν μπορεί να διαθέσει στοιχειώδεις συνθήκες αξιοπρέπειας στην κράτησή τους, αλλά κυρίως όταν το ίδιο το κράτος γνωρίζει την αδυναμία του ακόμη και να τους απελάσει; Αρκεί να αναφερθεί ότι αυτή τη στιγμή εκκρεμούν 3.000 αιτήσεις αλλοδαπών στο Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, στα πλαίσια του συγχρηματοδοτούμενου από την Ε.Ε. προγράμματος εθελοντικού επαναπατρισμού, οι οποίες δεν προωθούνται λόγω της αδυναμίας της Ελλάδας να αναλάβει το κόστος του 25% της χρηματοδότησης που της αναλογεί. Σε αυτό το σημείο μάλιστα εύλογα ερωτηματικά γεννά το γεγονός ότι η πολιτεία δεν ζητά, όπως έχει δικαίωμα, να μειωθεί η συμμετοχή της στο 5% του προγράμματος. Το παράδοξο είναι μάλιστα ότι μέχρι σήμερα δεν έχει εφαρμοστεί ο νόμος 3907/2011 αναφορικά με τις

¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι το Πρωτόκολλο Επανεισδοχής εφαρμόζεται αμφίπλευρα, υπό την έννοια ότι και η Τουρκία δικαιούται να αιτηθεί την επιστροφή παρατύπως εισερχομένων στο έδαφός της από την Ελλάδα. Αν και οι αιτήσεις της Τουρκίας είναι συντριπτικά λιγότερες, ωστόσο τα ποσοστά αποδοχής αυτών από την ελληνική πλευρά είναι εξίσου πενιχρά.

οικειοθελείς αναχωρήσεις, όταν δηλαδή ο αλλοδαπός που αιτείται να ενταχθεί στο πρόγραμμα αυτό αναλαμβάνει να καλύψει αποκλειστικά εξ ιδίων τα έξοδα του ταξιδιού του. Και τέτοιες περιπτώσεις έχουν παρουσιαστεί πολλάκις. Μάλιστα ορισμένες εξ αυτών δεν προχώρησαν λόγω του ότι η Ελληνική Αστυνομία δεν μπορούσε να διαθέσει όχημα για τη μεταγωγή τους από την επαρχία στην Αθήνα, ενώ άλλες επειδή δεν έχει εκδοθεί ερμηνευτική εγκύκλιος και οι αστυνομικές αρχές δεν γνωρίζουν τι διαδικασία να ακολουθήσουν. Το ratio της κράτησης εν όψει της απέλασης είναι αντιληπτό. Όταν όμως η απέλαση δεν πραγματοποιείται – και τα μεγέθη που αναφέραμε είναι αμείλικτα σε αυτό – τότε προς τι η κράτηση τριψήφιου αριθμού ανθρώπων που διαρκώς ανανεώνεται, καθώς κάθε μέρα κάποιιο μπαίνουν και κάποιιο φεύγουν; Δεν φεύγουν όμως από την Ελλάδα για την Τουρκία, ούτε για την πατρίδα τους. Φεύγουν από τον Έβρο για την Αθήνα.

Συζητάμε δηλαδή για το απόλυτο αρνητικό άθροισμα, μια κατάσταση πραγμάτων στην οποία όλοι χάνουν: *πρώτον*, οι μετανάστες χάνουν την ελευθερία και στοιχειώδη δικαιώματα τους, *δεύτερον*, η αστυνομία εθίζεται σε πρακτικές απαξίωσης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας οι οποίες την επαύριον φυσικά θα εκταθούν έναντι όλων των δυνητικών θυμάτων, μεταναστών και *τρίτον*, το ελληνικό κράτος όχι απλώς τελικά αναγκάζεται να αποδεχθεί στην επικράτειά του όλους αυτούς τους ανθρώπους, αλλά επιπλέον τους έχει τόσο ταλαιπωρήσει, ώστε η προδιάθεσή τους απέναντι του να είναι όσο πιο αρνητική θα μπορούσε. Και σ' αυτό το πλαίσιο η τοπική κοινωνία, αμήχανη και κυρίως αδαής, σφυρίζει αδιάφορη, παλαντζάροντας μεταξύ γνήσιας ελληνικής φιλοξενίας τύπου φιλανθρωπίας και συντήρησης απλοϊκών μύθων περί δαιμονοποίησης της εγκληματικότητας των μεταναστών –*άραγε, φύσει ή θέσει;*- κάτι που όμως ουδόλως ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα όπως καταγράφεται σε επίσημα στοιχεία κι αριθμούς. Και πάει λέγοντας...

Μπορεί κανείς να αντιπαραθέσει: *“Ε λοιπόν, τι να κάνουμε; Να αφήσουμε τους μετανάστες να μπαίνουν στην ελληνική επικράτεια χωρίς έλεγχο; Τι σόι κράτος είναι αυτό που δεν προσέχει τα σύνορά του;»*. Οι προηγούμενες ερωτήσεις είναι ανθρώπινες. Εύλογα θα περίμενε κανείς ότι όντως ένα κράτος θα μπορούσε αν όχι να ανατρέψει, αλλά τουλάχιστον να περιορίσει τις ακατάσχετες μεταναστευτικές ροές εντός της επικράτειάς

του. Τα πράγματα, ωστόσο, δεν προσφέρονται για απλοϊκές προσεγγίσεις υπέρ των ανοιχτών ή αντίστροφα των κλειστών συνόρων. Το σύνορο δεν είναι ένα αεροστεγώς κλεισμένο όριο που αποτρέπει την επαφή των ανθρώπων. Και αυτό καλύτερα από όλους το ξέρει η ίδια η υπηρεσία που έχει αναλάβει τη φύλαξή του. Ακόμη περισσότερο, το σύνορο δεν είναι μια γραμμή πεδίου μάχης όπου οι τριακόσιοι των Θερμοπυλών αμύνονται με νύχια και με δόντια στην επέλαση των βαρβάρων. Αυτό δεν γίνεται. Δεν γίνεται διότι δεν μπορεί να γίνει στην πράξη καθώς συνήθως τα σύνορα είναι αδύνατο να φυλαχθούν τόσο εξαντλητικά (τα δε ελληνικά σύνορα κατεξοχήν¹), αλλά κυρίως δεν γίνεται διότι δεν υπάρχει τρόπος ανάσχεσης στα σύνορα που να μπορεί στοιχειωδώς να είναι ανθρώπινος. Εκτός αν κάνουμε αυτό που λέει η ακροδεξιά, δηλαδή, είτε να σκοτώνουμε τους μετανάστες στα σύνορα ώστε να πάρουν το μήνυμα και να μην ξαναέρθουν (άλλοι), είτε να τους αφήνουμε να πνιγούν, να πεθάνουν της πείνας ή να παγώσουν. Αν αποδεχθούμε πως για λόγους αρχής αυτά τα πράγματα δε συζητιούνται (και φυσικά σε αυτό το σημείο σταματάει η συζήτηση με αυτούς που τα αποδέχονται ή τα υπερασπίζονται), τότε μια λύση απομένει. Και αυτή δεν είναι άλλη από την καταγραφή του πληθυσμού που διέρχεται τα σύνορα και η παραμονή του στο ελληνικό έδαφος έως ότου είτε η απέλασή του γίνει εφικτή, είτε έως ότου κατασταθεί πιθανή η δυνατότητα μετοίκησης ενός τμήματος των ανθρώπων αυτών σε άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ειδική φροντίδα για ανήλικους, άρρωστους κλπ. Φυσικά, αν τίποτε από αυτά δεν γίνει και παρέλθει ένας ικανός αριθμός ετών στην ελληνική επικράτεια, τότε αυτονόητα η δυναμική των πραγμάτων δημιουργεί τις προϋποθέσεις οριστικής νομικής ρύθμισης της παραμονής των ανθρώπων αυτών στη χώρα. Δεν είναι δυνατό ένας άνθρωπος να περιφέρεται δια βίου σε καθεστώς ανασφάλειας παραμονής επειδή το κράτος στο οποίο ζει αδυνατεί να τον διώξει. Έτσι έχουν τα πράγματα, είτε μας αρέσει, είτε δεν μας αρέσει. Η παράταση της παραμονής ενός ανθρώπου σε συνθήκες παρανομίας σε μια χώρα δημιουργεί μείζονα προβλήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης που η πολιτεία δεν μπορεί να προσποιείται ότι δεν βλέπει. Η νομική τακτοποίηση («νομιμοποίηση» όπως λέγεται στην Ελλάδα, «αμνήστευση» όπως επικράτησε να λέγεται σε άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου ή όπως αλλιώς το πούμε) καθίσταται ο

¹ Η Ελλάδα διαθέτει 15.000 χλμ ακτογραμμής (η 19^η μεγαλύτερη παγκοσμίως) και περίπου 6.000 νησιά, πολλά από τα οποία είναι ακατοίκητα.

μόνος δρόμος που δύναται να αποφέρει συγκριτικά πλεονεκτήματα σε όλους, εφόσον τελικά η ζωή τα φέρει κάποιιοι από αυτούς τους ανθρώπους να παραμείνουν στην Ελλάδα στήνοντας εδώ πρόγραμμα βίου για αυτούς και για τα παιδιά τους. Ο νόμος 3907/2011 προβλέπει τη λεγόμενη «βεβαίωση αναβολής απομάκρυνσης» (άρθρο 24) ως μια διαδικασία που επιχειρεί όντως να ρυθμίσει με έννομες συνέπειες το νομικό κενό το οποίο βιώνουν αυτοί οι αόρατοι άνθρωποι στην Ελλάδα, ορατοί μόνο για τη μαύρη αγορά εργασίας. Η διάταξη αυτή δεν έχει, σε γνώση μου, ενεργοποιηθεί για κανέναν μετανάστη, παρά μόνο για τους 300 απεργούς πείνας της Υπατίας τον Μάρτιο 2011. Αυτό που πανηγυρίστηκε ως νίκη από τους ανθρώπους αυτούς ήταν η συμπερίληψή τους σε μια διάταξη υπαρκτή στην ελληνική έννομη τάξη πριν την δοκιμασία της απεργίας τους. Και, εδώ που τα λέμε, δικαίως εν τέλει πανηγυρίστηκε διότι, όπως φαίνεται, χρειάστηκε μια ολόκληρη απεργία πείνας και ένα σύστημα να φλερτάρει με την ιδέα της ανθρωπιστικής καταστροφής προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή μια διάταξη ήδη υιοθετημένη ουχί όμως εφαρμοσμένη έκτοτε για κανέναν εκτός από τους 300 απεργούς καθώς η αστυνομία δεν φαίνεται διατεθειμένη να εφαρμόσει τους νόμους επειδή αλλάζουν τις συνθήειές της.¹ Πάντως ακόμη και με την πρόσφατη νομοθετική τροποποίηση (βλ. άρθρο 42 του Ν. 3907/2011) προβλέπεται ότι η προϋπόθεση της νόμιμης εισόδου ή διαμονής στην Ελλάδα κάμπτεται μόνον εφόσον ο μετανάστης αποδείξει ότι ζει για δώδεκα ολόκληρα χρόνια στην Ελλάδα. Σε αυτήν την περίπτωση, μπορεί «όλως εξαιρετικώς» να τακτοποιήσει το καθεστώς της παραμονής του. Ας μην κοροϊδευόμαστε: η δωδεκαετία αυτή είναι επαχθέστατη ως διάστημα για ένα κράτος σαν την Ελλάδα, στο οποίο ουσιαστικά δεν δούλεψε ποτέ, παρά μόνον κατ' εξαίρεση, «νόμιμη είσοδος». Δώδεκα χρόνια είναι μισή γενιά. Η μετατροπή της δωδεκαετίας σε πενταετία – εξαετία το μέγιστο² συνεχίζει να είναι ζωτικής ανάγκης προτεραιότητα για να μπορέσει στοιχειωδώς να φαίνεται ένα φως στο τούνελ της ζωής τόσων ανθρώπων,

¹ Παρεμπιπτόντως, το γεγονός ότι η έκβαση της απεργίας θεωρήθηκε επιτυχής εφόσον δι' αυτής βολεύτηκαν οι 300, ενώ οι υπόλοιποι άνθρωποι που βρίσκονται στην αυτή θέση ζουν όπως ζούσαν πριν θα είναι κάτι που θα έπρεπε σοβαρά να απασχολήσει τους «αλληλέγγυους» στην απεργία.

² Αυτή η πάγια μετατροπή συμπεριλαμβανόταν εξάλλου και στην πρόταση «εξόδου από την κρίση» της απεργίας πείνας της Υπατίας που έθεσε σε δημόσια διαβούλευση η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (πρβλ. <http://www.hlhr.gr/details.php?id=524>).

αλλά και να μπορέσουν να τεθούν σε στοιχειώδη λειτουργία κάποιοι μηχανισμοί κοινωνικής και πολιτικής ενσωμάτωσής τους. Έστω και στην Ελλάδα του 2012...

Δυσκολευόμαστε να αντιληφθούμε τι άλλο μπορεί να γίνει. Τα προηγούμενα χρειάζονται όμως μια συγκροτημένη πολιτική βούληση η οποία στο χάος των μεταμνημονιακών ημερών δεν βλέπω να υπάρχει στην Ελλάδα. Διότι, όσο και να φαίνεται παράδοξο, για τέτοιου είδους δράσεις, «λεφτά υπάρχουν». Για την περίοδο 2007 ως το 2011, η Ελλάδα έλαβε το πρωτοφανές για τα δεδομένα της Ένωσης ποσό των 170 εκατομμυρίων ευρώ (ποσό που αντιστοιχεί στο 13.7% του προϋπολογισμού του Ταμείου Εξωτερικών Συνόρων και στο 16.9% του Ταμείου Επιστροφής). Επίσης το ζήτημα περιγράφεται λεπτομερώς και στην πρόσφατη έκθεση του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ¹ όπου αναφέρεται ότι για το 2011 το ποσό που διατίθεται μόνο από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσφύγων είναι κοντά στα 7 εκατομμύρια χωρίς να προστεθούν και τα έκτακτα μέτρα. Μάλιστα σύμφωνα με την έκθεση του Οργανισμού αυτού από τα 12.250.000 του Ταμείου αυτού για το 2010 η Ελλάδα απορρόφησε μόνο 196.000, αφήνοντας αδιάθετα 12 εκατομμύρια. Η έκθεση αυτή φέρει τον εύγλωττο τίτλο: «Ασχολούμενοι με μια έκτακτη κατάσταση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η κατάσταση των ανθρώπων που διασχίζουν τα ελληνικά σύνορα παράνομα».

Έτσι καταλήγει κανείς με ένα δύσκολο ερώτημα: η Ελλάδα αφήνει αυτά τα λεφτά αδιάθετα μόνο εξαιτίας της γνωστής ελληνικής παθογένειας και διαχειριστικής ανικανότητας να αξιοποιεί πόρους; Ή μήπως αυτή η παθογένεια συνυπάρχει με την αδιαφορία απορρόφησης αυτών των κονδυλίων; Αδιαφορία όχι για λόγους στρατηγικής ένδειας, αλλά επιλογής. Άλλωστε όσα χρήματα διατίθεται σπαταλώνται μόνον για την αποτροπή (φράχτης) ή για την καταστολή (κράτηση) και όχι για την ορθολογική διαχείριση του ζητήματος. Η Ελληνική Πολιτεία παραμένει εμμονικά προσκολλημένη στις ίδιες αποτυχημένες συνταγές που έχουν εκθρέψει και γιγαντώσει το πρόβλημα εδώ και μια δεκαετία, ήτοι της αποτροπής και της καταστολής. Το «όσο χειρότερα, τόσο καλύτερα» φαίνεται να κερδίζει οπαδούς. Ο ευτελισμός της ανθρώπινης ζωής, η απαξίωση της εργασίας και οι απάνθρωπες συνθήκες κράτησης των αλλοδαπών έχουν καταλήξει το τελευταίο αποκούμπι προκειμένου να πειστούν οι ευρωπαίοι εταίροι πως

¹ http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Greek-border-situation-report2011_EN.pdf

«δεν πάει άλλο». Όσο χειρότερα είναι τα πράγματα, τόσο πιο γρήγορα θα αποδεχθούν και αυτοί να υποστούν τμήμα των ροών αυτών που, σε τελευταία ανάλυση, κοιτά την Ελλάδα ως transit κατευθυνόμενο προς τις – κατά τα λοιπά – φιλόπρωτες πολιτείες τους.

Η εκστρατεία αυτή που συνειδητά ή όχι, έχει στην πράξη ξεκινήσει έχει επιφέρει τα αποτελέσματά της. Η μία μετά την άλλη, ευρωπαϊκές χώρες όπως η Νορβηγία, η Σουηδία, η Γερμανία και άλλες, σε συνέχεια της γνωστής απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τον Ιανουάριο του 2011 δεν επιστρέφουν στην Ελλάδα αιτούντες άσυλο αρνούμενες έτσι τη συμμόρφωσή τους στην κοινοτική επιταγή του λεγόμενου «Δουβλίνο II».¹ Να λοιπόν η πρώτη ελληνική επιτυχία στο διπλωματικό αγώνα εναντίον του γνωστού - και αυτονόητα άδικου - κανονισμού της Ένωσης: πανηγυρικά, «όσο χειρότερα, τόσο καλύτερα»...

Το δόγμα αυτό μένει να εφαρμοστεί και στους υπόλοιπους μετανάστες προκειμένου να πειστούν «οι εταίροι μας» πως ήρθε η ώρα να μοιραστούν το βάρος τους μαζί με τους, κατά τα λοιπά, «φιλόξενους» Έλληνες. Μέχρι τότε, η ζωή των ανθρώπων αυτών δεν έχει ούτε αξία, ούτε σημασία. Μέχρι τότε, ούτε ο καινούργιος νόμος που προβλέπει την ίδρυση Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής (που παραμένει ένα χρόνο αργότερα αστελέχωτη), δημιουργία ξενώνων κράτησης και άλλων καλών δεν χρειάζεται να εφαρμοστεί, ούτε φυσικά έχει κάποιο ειδικό νόημα η απορρόφηση κονδυλίων που θα βελτιώσουν τα πράγματα: διότι, έτσι θα στείλουμε μήνυμα προς όλα τα σημεία του ορίζοντα ότι υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης. Δηλαδή, το λάθος μήνυμα. Έτσι, και αυτοί που μας βλέπουν από το νότο και την ανατολή θα συνεχίσουν να έρχονται και αυτοί που μας βλέπουν από τη δύση και το βορρά θα συνεχίσουν να σφυράνε ανθρωπιστικώς μεν αλλά αδιάφορα δε.

Όσο χειρότερα, τόσο καλύτερα...

¹ Στην απόφαση MSS κατά Ελλάδας και Βελγίου (21.1.2011), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταδικάζει το Βέλγιο επειδή επαναπροώθησε στην Ελλάδα αιτούντα άσυλο σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο, ενώ οι βελγικές αρχές «όφειλαν να γνωρίζουν» ότι οι συνθήκες στην Ελλάδα για τους αιτούντες άσυλο είναι απάνθρωπες. Η Ελλάδα για πρώτη φορά από το 1974 και ύστερα ουσιαστικά αντιμετωπίζεται σαν χώρα στην οποία δεν μπορεί να επιστρέψει ο κόσμος λόγω απάνθρωπων συνθηκών. Για το διεθνές δίκαιο, αυτό είναι μια παραλλαγή κράτους αποστολής προσφύγων.

Οι συγγραφείς είναι όλοι μέλη του διοικητικού συμβουλίου της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου:

Κλειώ Παπαπαντολέων, δικηγόρος

Αντώνης Σπάθης, δικηγόρος

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, διδάσκει δικαιώματα του ανθρώπου στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, δικηγόρος

Δημήτρης Χριστόπουλος, διδάσκει δικαιώματα του ανθρώπου στο Παντειο Πανεπιστήμιο